

## *Forfaldets fascination*

### »THE DECLINE OF BRITAIN«-DEBATTEN

AF

JØRGEN SEVALDSEN

»The leading problem of modern British history is the explanation of economic decline«. Således indleder den amerikanske historiker Martin Wiener første kapitel af sin »English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850–1980«. <sup>1</sup> Ser man på 1970ernes og 80ernes udgivelser om nyere britisk historie forstår man ham. Det er vanskeligt at finde titler, der ikke indeholder ordene *decline*, *eclipse*, *disaster*, *disease*, eller *crisis*. <sup>2</sup>

Historieskrivningen afspejler her den almindelige britiske samfundsdebat, som i de sidste årtier har beskæftiget sig meget med »den britiske syge«: dvs. den britiske økonomis manglende evne til at skabe økonomisk vækst i samme målestok som de andre vestlige industrilande.

Storbritanniens relative forarmelse blev påfaldende fra midten af 1960'erne, og er siden blevet fortolket både fra akademisk og politisk hold. Historikere har brug *decline* som overordnet organisationsprincip i deres fremstillinger. De har søgt forklaringer på den skuffende udvikling, og har diskuteret, hvor langt tilbage man skal gå for at finde rødderne til miseren. Økonomer har brugt de britiske erfaringer som belæg for

<sup>1</sup> Martin J. Wiener. *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850–1980*, Cambridge University Press, 1981. Penguin ed. 1985.

<sup>2</sup> To grundige oversigter over *decline*-litteraturen er Paul Warwick: »Did Britain Change? An Inquiry into the Causes of National Decline« i: *Journal of Contemporary History*, vol. 20., no. 1, Jan. 1985; og Alan Sked: *Britain's Decline. Problems and Perspectives*. Historical Association Studies, Oxford, Basil Blackwell, 1987. Også William B. Gwyn: *Jeremiahs and Pragmatists: Perceptions of British Decline i: Wm. B. Gwyn og Richard Rose, eds.; Britain: Progress and Decline*. London, Macmillan, 1980, ss 1–25. En debatoversigt i *reader*-form findes hos David Coates & John Hillard, eds.: *The Economic Decline of Modern Britain. The Debate between Left and Right*. London: Wheatsheaf, 1986.

En af de mere dramatiske titler er essaysamlingen *Is Britain Dying? Perspectives on the Current Crisis*, ed. I Kramnick, Ithaca, N.Y. 1979; mens James Walvin's: *Football and the Decline of Britain*, London, Macmillan, 1986, antyder i hvor brede sammenhænge *decline*-begrebet anvendes i overskrifterne!

brugbarheden af forskellige økonomiske teorier og modeller; og den politiske debat i Storbritannien har formet sig som en kamp mellem rivaliserende opskrifter på at standse tilbagegangen, vende udviklingen, bringe den britiske vækst og velfærdsudvikling på omgangshøjde med situationen i lande som Frankrig, Tyskland, Japan – eller Italien, hvis økonomi i midten af 1980'erne overhalede den britiske. Eller for at anvende en anden af de sports-metaforer, debatten er så rig på: At bringe Storbritannien tilbage til de industrialiserede landes første division.

Selve den Gibbon'ske glose *decline* antyder, at der her er tale om lidt af et historisk drama. Diskussionen handler om et land, der har haft status som verdensrige. Den har derfor haft overtoner, der har hævet den op over en teknisk diskussion om økonomiske strukturer og strategier, og gjort den til et spørgsmål om den britiske mission i verden, om den britiske – eller engelske – nationale selvforståelse og selvrespekt, og om national moral.

Meget groft taget kan man sige, at den tilbagegang, der har været analyseret, fornemmes på tre hovedfelter: For det første som *tab af verdenspolitisk indflydelse*. Storbritanniens forvandling fra verdensmagt til mellemstor europæisk stat er en proces, der har fundet sted igennem størstedelen af dette århundrede. Misforholdet mellem på den ene side de sikkerhedspolitiske og administrative forpligtelser, Storbritannien var engageret i efter 1919, og på den anden side moderlandets økonomiske og befolkningsmæssige ressourcer, stod klart for den britiske politiske ledelse i 1920'erne og 1930'erne. Forløbet af den anden verdenskrig demonstrerede til overmål USAs og Sovjetunionens langt større industrielle styrke. I betragtning af det store spring mellem Storbritannien og disse nationer i henseende til befolkning og økonomiske ressourcer kræver det ingen dybsindige analyser at forklare, hvorfor Storbritannien i anden halvdel af dette århundrede mistede sin verdensmagtsstatus, og hvorfor det i den vestlige alliance har spillet en underordnet rolle i forhold til supermagten USA.

Afviklingen af koloniriget var et synligt udslag af Storbritanniens begrænsede militære magt, men er af de fleste blevet vurderet som en uomgængelig konsekvens af den verdenspolitiske udvikling, snarere end som resultatet af forræderi eller politiske fejlgreb. Briterne har med baggrund i deres status som en af de »Fire Store«, og med deres forbindelser til de tidligere kolonier i Commonwealth-organisationen kunnet spille mægler- og formidlerroller på den internationale scene; men de har ikke kunnet intervenere militært til fremme af egne interesser i områder af væsentlig betydning for de to supermagter. Suez-krigen i 1956 er blevet stående som det klassiske eksempel. Omvendt viste generobrin-

gen af Falklandsøerne efter den argentinske invasion i 1982, at det britiske militærapparat stadig kunne operere effektivt til forsvar af oversøisk britisk territorium. Krigen ændrede dog ikke den britiske militære planlægning. Den gav ikke anledning til ønsker om en genoptagelse af den globale militære tilstedeværelse, der var opgivet i slutningen af 60erne og begyndelsen af 70erne. Den retorik, der ledsagede kamphandlingerne i den britiske offentlighed, viste dog, at den britiske sejr blev set som balsam på et mentalt sår: en kærkommen manifestation af, at nationen ikke altid lod sig trampe på, og at den stadig var i besiddelse af ressourcer og handlekraft af stormagtdimensioner.

For det andet, og væsentligst, debatteredes Storbritanniens *relative økonomiske tilbagegang*. Den britiske økonomi var den dominerende på verdensplan i begyndelsen af 1800-tallet. Denne dominans gik tabt, da industrialiseringsprocessen i det 19. årh. blev verdensomspændende. Ingen kunne i og for sig forvente et anderledes forløb; men mange britiske historikere har forsøgt at finde de træk i udviklingen, der har gjort velstandsstigningen i Storbritannien svagere end hos de europæiske naboer. Den relative tilbagegang blev særligt slående fra begyndelsen af 1960erne, hvor andre europæiske lande oplevede markante økonomiske opsving. Internationale sammenligninger viste Storbritannien i bunden af de kurver, der målte den økonomiske virilitet: nationalproduktudvikling, produktivitet, andele af verdensmarkedet, importandele af det hjemlige forbrug, investeringer osv. Storbritannien var blandt Europas mest velstående lande i 1950erne; i midten af 1980erne lå i Vesteuropa kun Spanien, Portugal, Grækenland og Irland lavere i henseende til bruttonationalprodukt pr. indbygger. Historikere og økonomer måtte spørge om grundene til den mangelfulde økonomiske fornyelsesevne – og blandt andet også diskutere, om den økonomiske misère hang sammen med særlige vilkår i 60erne og 70erne; eller om problemerne knyttede sig til en mere langstrakt proces med rødder tilbage i det 19. århundrede.

En tredje, og mere uhåndgribelig fornemmelse, var bekymringerne over *moralske og sociale opløsningstendenser* i samfundet. De blev ikke altid koblet direkte til den økonomiske krise, men blev naturligvis ofte sammentænkt med denne. De gav sig eksempelvis udtryk i skamfuldhed over det fysiske miljø; det meget konkrete og synlige forfald, der ses i de store gamle industribyer. Men også over det nedslidte præg, offentlige faciliteter kan have i England, når der sammenlignes med andre nordeuropæiske lande. Som det britiske tidsskrift *The Economist* udtrykte det i 1987:

»Every travelling Briton knows the dispiriting sense of crossing the Channel or the Atlantic to find cleaner streets, fuller shops, snappier clothes and smarter hospitals than the ones at home. Although national decline had its moments of drama – the loss of Empire, Suez – its constant theme was that other contries were growing richer by the year. That fact spread into every corner of British life«. <sup>3</sup>

De fortolkninger, der så Storbritanniens tilbagegang som et spørgsmål om sædernes, samfundsmoralens, og religionens opløsning gennem de frigjorte 60'ere, udgør en del af forfald-diskussionen, men vil ikke blive nærmere behandlet her. <sup>4</sup>

Det vil derimod være nødvendigt at komme en smule ind på forholdet mellem økonomisk tilbagegang og politisk stabilitet. Også her er den britiske situation blevet betegnet som enestående:

»The British case is unique in its combination of extended economic decline and considerable political continuity. Its uniqueness, if nothing else, makes it unlikely that it is once again the model which others will have to follow in due course«. <sup>5</sup>

Ralf Dahrendorf har utvivlsomt ret i, at der er sket et skift i synet på de britiske politiske institutioners funktionsduelighed.

Igennem de første efterkrigstidsårtier præsenterede ikke-marxistiske historikere og politologer Storbritannien som et land, hvis politiske indretning og stabilitet kunne være et forbillede overalt i verden. 1960'erne og 70'erne satte spørgsmålstegn både ved det politiske systems effektivitet, og ved det britiske samfunds sociale og politiske stabilitet. Optrapningen af konflikten i Nordirland, spændingerne i bycentre mellem indvandrergupper og politiet, og nye kraftige kampagner for skotsk og walisisk selvstyre gjorde det sværere at beskrive Det Forenede Kongerige som et homogent hele. <sup>6</sup> I diskussionerne om det politiske systems evne til at håndtere sådanne problemer pegede kritikerne på dets udemokratiske træk (Overhuset, valgsystemet) og centralistiske karakter,

<sup>3</sup> The Economist, 16. maj 1987, s. 15.

<sup>4</sup> De er omtalt fx hos Sked, op. cit., s. 40ff.

<sup>5</sup> Ralf Dahrendorf: The Politics of Economic Decline i: Political Studies, vol. XXIX, no 2, 1982, s. 291.

<sup>6</sup> Korte diskussioner hos fx Michael Moran: Politics and Society in Britain, London, Macmillan, 1985. Eller Jørgen Sevaldsen: »Storbritannien: Et Splittet Rige?« i: Økonomi og Politik, bd. 59, nr. 3, 1986.

på administrationens lukkethed, og på den manglende forfatningsmæssige beskyttelse af elementære borgerrettigheder.

Midterblokken i britisk politik, de Liberale, SDP og deres nyere sammensmeltninger i The Alliance og The Social and Liberal Democrats, har plæderet for en modernisering af de politiske institutioner i Storbritannien som en forudsætning for fornyet økonomisk styrke. Det er med andre ord blevet vanskeligere at fremstille det britiske politiske system og den britiske politiske kultur som uproblematisk eller forbilledlig – som briter tidligere blev opdraget til at opfatte den.

Inden den mere systematiske gennemgang af de forskellige fortolkninger af *Britain's disease* begynder, må det dog nævnes, at det ikke er alle kommentatorerne, der stiller diagnosen lige dystert. Den tanke kan tænkes, at diskussionen måske mest af alt er et udtryk for en hypokondrisk selvoptagethed hos et folk, der er vant til at betragte sig som noget meget specielt, og som nu vælter sig i dramatiseringer af en udvikling, der ikke forekommer udenforstående særlig besynderlig. Et folk, der har behov for at føle, at nationens tilpasning til naturligt format er et fænomen af samme enestående karakter som opnåelsen af verdensmagt-positionen i det 19. århundrede.<sup>7</sup>

En mere optimistisk fortolkning af nyere britisk historie går på, at briterne blot har forsøgt at rette op på den forbrydelse mod menneskeheden de begik med den industrielle revolution. Hvis deres »fejl« har været, at de fra slutningen af forrige århundrede ikke har taget arbejde og industriel fornyelse alvorligt nok, bliver deres prioriteringer af, hvad der betyder noget i tilværelsen, til en styrke i det kommende post-industrielle samfund. Til et forbillede for de målrettede arbejdsbier i Japan, Tyskland og USA. Den mest citerede eksponent for synspunktet, den amerikanske journalist Bernard D. Nossiter,<sup>8</sup> benægter ikke, at den økonomiske vækst var svagere i Storbritannien end i andre, sammenlignelige lande. Men det væsentlige er, siger han, at der trods alt har været en jævn velstands- og velfærdsstigning. Udpegningen af forskellige skyldige parter i det

<sup>7</sup> Jvf. flg. indledningsord til en nyere oversigt over Storbritanniens seneste historie: »Strange though it may seem, in 1870 a small group of islands off the mainland of Europe dominated a large part of the world... Their influence was ubiquitous. A century later, with a few small exceptions, the British were confined to their islands. No other people in the modern world has experienced such a dramatic change«. Keith Robbins: *The Eclipse of a Great Power. Modern Britain, 1870–1975*, London, Longman, 1983.

<sup>8</sup> Bernard Nossiter: *Britain, a Future that Works*, London, A. Deutsch, 1978. Bogen udkom med andre ord før det voldsomme fald i industriproduktionen og den dramatiske vækst i arbejdsløsheden i Thatcher-regeringens første år fra 1979–81. Også før strejkebølgen vinteren 1978–79 og den dramatiske minearbejderstrejke 1984–85. Det er ikke til at vide, om Nossiters beundring for britiske livsværdier ville være lige så stor i den atmosfære, tre Thatcher-regeringer har skabt. Omvendt er det sikkert, at Margaret Thatcher ikke ville dele Nossiters opfattelse af, hvad det positive ved den britiske livsstil er.

dermed også en debat om, hvordan en tilfredsstillende afbalanceret økonomisk struktur ser ud i et industriland i 80ernes verden – og påståede forfald er sket som led i det almindelige politiske slagsmål, og der har ikke altid været hold i de anklager, amerikanske frimarkedstilhængere er fremkommet med, når Storbritannien er beskrevet som et land med et forstenet økonomisk liv. Britiske fagforeninger er ikke mere militante og besværlige end mange andre landes, og det offentlige lægger ikke beslag på flere ressourcer end i andre europæiske lande. »The familiar symptoms of the British »disease« are imaginary. They appear to have been concocted to support a special interest or sustain a cherished set of stereotyped beliefs».<sup>9</sup>

Til bekymringerne over den britiske industrielle krise siger Nossiter, at den udvikling naturligvis har sociale omkostninger, men at der ikke er noget særlig økonomisk grund til at bekymre sig om, at det er i service-sektoren, ekspansionen foregår. Sådan går det overalt i de industrialiserede lande. Storbritannien har tværtimod store fordele her i sin lange tradition for finansielle tjenesteydelser, og kan drage fordel af at være moderland for det internationale handelssprog:

»... more and more, Britain will earn its way by trading its skill with words, music, banking, education and leisure for the products of more traditional societies. This can't and won't happen overnight. But the day that the last mine, mill and assembly line close should be an occasion for national rejoicing, not despair».<sup>10</sup>

Svaret på en sådan analyse har oftest været et angreb på den påstand, at det britiske samfund skulle kunne klare sig alene med banksektoren, turistindustrien, sprogkurserne og salg af TV-serier. En økonomi kan kun være stærk, hedder det, hvis den har en sund industriel basis og er med i spidsen, hvor den teknologiske fornyelse foregår. Og kun en sund økonomi kan skabe den velstand, der er en forudsætning for kreativitet, civiliseret livsstil, social velfærd, og tolerance.<sup>11</sup> *Decline*-diskussionen er

<sup>9</sup> *ibid.*, s. 67.

<sup>10</sup> *ibid.*, s. 197.

<sup>11</sup> Jvf. flg. opsummering af *decline*-problemet i Keith Pavitt, ed.: *Technical Innovation and British Economic Performance*, London: Macmillan, 1980, s. 2: »In the EEC and OECD industrial leagues, Britain has been relegated to the Second Division. This... also has major political and social consequences, particularly in reinforcing defensive and hostile attitudes towards foreigners and minorities. Our concern with higher productivity and competitiveness in British industry is not simply one of growth for growth's sake. Improved industrial performance in Britain is, we believe, a necessary condition for improved quality of life, and for more relaxed and generous attitudes and policies towards the outside world.«

naturligvis samtidig en diskussion om, hvilken sammenhæng der overhovedet er mellem livskvalitet og økonomisk vækst.<sup>12</sup>

Det centrale i *decline*-debatten har som nævnt været spørgsmålet, om det er muligt at isolere faktorer, der i særlig grad var afgørende for den britiske økonomis relativt ringe ydedygtighed og tilpasningsevne fra omkring 1870'erne og fremefter. Det er den diskussion, den følgende gennemgang vil koncentrere sig om. Den vil derfor kun berøre et tema som imperialismen og afkolonialisering i det omfang, det er inddraget som element til forklaring af begivenheder i selve Storbritannien. En grundig gennemgang af alle de spørgsmål, debatten berører, ville kræve inddragelse af speciallitteratur fra mange felter: økonomisk teori, virksomheds-historie, management-studier, sociologi, socialpsykologi, udviklingsstudier osv. Det kan ikke gøres her. Udvalget af litteratur er stort set begrænset til værker, der eksplicit har *decline*, modernisering, den britiske økonomis og det britiske samfunds tilpasningsevne som hovedtema.

Gennemgangen vil ske i to faser: Først historikernes beskrivelse af, på hvilke punkter det britiske økonomiske system fungerede mangelfuldt i nogle kronologiske hovedfaser. Derefter en række eksempler på, hvordan den manglende omstillingsevne er blevet forklaret af historikerne; især hos de af dem, der anser den britiske syge for at være en tilstand med rødder et godt stykke tilbage i tiden.

#### *Storbritanniens nyere økonomiske historie*

Det er en ofte beskrevet udvikling, hvorledes Storbritannien i *perioden 1870-1914* mistede sin position som verdens ubestridt førende industrination. Industriproduktionen og -eksporten i lande som Tyskland og USA overhalede den britiske.

*Tabel 1. Andel (%) i verdensproduktionen af industriprodukter.*

|           | UK | USA | Tyskland | Frankrig | Rusl./USSR |
|-----------|----|-----|----------|----------|------------|
| 1870      | 32 | 23  | 13       | 10       | 4          |
| 1896/1900 | 20 | 30  | 17       | 7        | 5          |
| 1913      | 14 | 36  | 16       | 6        | 6          |
| 1963      | 4  | 28  | 6        | 2        | 20         |

League of Nations, *Industrialisation and Foreign Trade*, Geneve, 1945, s.13; B. Supple, ed. *The Experience of Economic Growth*, N.Y., 1963 s. 77; U.N. *The Growth of World Industry*, 1968.

<sup>12</sup> W. B. Gwyn, op. cit., s. 5 og s. 15-17 diskuterer debatindlæg, der angriber den industrielle udvikling i Storbritannien ud fra en nul-vækstfilosofi.

I sig selv var denne udvikling ikke mærkværdig. Andre nationer havde befolkningsstørrelser og råstofressourcer, der måtte medføre større produktion og økonomisk styrke, når først industrialiseringen var kommet i gang. Når dette lægges sammen med de toldbarrierer, den britiske eksport i perioden blev mødt med hos de nye industristater, var en relativ tilbagegang uundgåelig.<sup>13</sup> De færreste stopper dog ved konstateringen af, at der på én måde var tale om en tilpasning til et naturligt leje. De ser også utilstrækkelige reaktioner på den ny situation i Storbritannien. Forkerte valg og manglende fornyelsesevne lagde grunden til den senere utilfredsstillende udvikling.<sup>14</sup> Den manglende tilpasning kan så aflæses i de sammenlignende tal for fx økonomisk vækst og produktivitetsudvikling:

Tabel 2. Årlig vækstrate (bruttonationalprodukt) i konstante priser.

|          | 1870-1913 | 1922-29 | 1929-37 | 1971-73 | 1973-79 |
|----------|-----------|---------|---------|---------|---------|
| Frankrig | 1.6       | 4.4     | -0.5    | 5.1     | 2.9     |
| Tyskland | 2.8       | 4.2     | 2.6     | 5.9     | 2.3     |
| Japan    | 2.5       | 2.9     | 4.8     | 9.5     | 4.0     |
| USA      | 4.1       | 3.3     | -0.2    | 3.5     | 2.3     |
| Italien  | 1.5       | 2.9     | 1.4     | 5.2     | 2.3     |
| UK       | 1.9       | 2.6     | 2.0     | 2.8     | 0.8     |

D. Coates: *The Context of British Politics*, London, Hutchinson, 1984, s. 47.

Tabel 3. Vækst i produktivitet. (Bruttonationalprodukt per arbejdstime). Gennemsnitlig årlig vækstrate.

|           | UK  | USA | Tyskland | Frankrig | Japan |
|-----------|-----|-----|----------|----------|-------|
| 1870-1913 | 1,1 | 2,1 | 1,9      | 1,8      | 1,8   |
| 1913-1950 | 1,5 | 2,5 | 1,2      | 1,7      | 1,4   |
| 1950-1976 | 2,8 | 2,3 | 5,8      | 4,9      | 7,5   |

Andrew Gamble: *Britain in Decline*, London, Macmillan, 2nd ed. 1985, s. 16.

Blandt de særlige træk ved den britiske økonomi, der specielt har været i søgelyset, kan nævnes: For det første den relativt store rolle, de »gamle« industrier spillede i det samlede produktions- og eksportbillede. Eller, for at udtrykke tendensen på en anden måde: den forholdsvis ringe investe-

<sup>13</sup> Fremhævet af fx Nicolas Kaldor: *Causes of Slow Growth in the U.K.*, Cambridge, 1966.

<sup>14</sup> M. W. Kirby: *The Decline of British Economic Power since 1870*, London, 1981, placerer klart oprindelsen til senere vanskeligheder i denne periode.

ring i teknologi- og produktfornyelsen inden for fx de nye kemiske og elektriske industrier. For det andet den britiske fastholdelse af liberalistiske frihandelsprincipper, der dels åbnede det britiske marked for udenlandske industriprodukter, dels hindrede udviklingen af samarbejdsmønstre mellem stat og industri om langsigtet økonomisk strategi. For det tredje den stigende drejning af færdigvareeksporten over på kolonimarkederne. Det skete i takt med den voksende toldbeskyttelse i de nye industrilande, og den øgede konkurrence fra disse landes virksomheder. Og for det fjerde accentueringen af Storbritanniens rolle som verdens finanscentrum. Indtjeningen fra de udenlandske investeringer fik en stigende vægt i det britiske nationalregnskab; og spørgsmålet har været, om dette forhold fik den statslige økonomiske politik til at indrette sig for meget efter finanssektorens, og for lidt efter de hjemlige industriers behov.

Historikere, der ser senere vanskeligheder blive grundlagt i denne periode, kan henvise til, at også mange af samtidens politikere, embedsmænd og journalister gav udtryk for bekymring over udviklingen. I perioder, som fx omkring århundredeskiftet, var der eksempler på ligefrem avispanik over Storbritanniens svækkede internationale stilling og mangel på konkurrenceevne i forhold til USA og Tyskland.<sup>15</sup>

Det britiske erhvervsliv og regeringens økonomiske politik i perioden er imidlertid blevet delvis frikendt af en gruppe af »ny« økonomiske historikere: navne som Roderick Floud og Donald McCloskey. De har som udgivere af det andet bind i Cambridge-serien »The Economic History of Britain since 1700«<sup>16</sup> sammenfattet deres syn på perioden således:

»... although between 1860 and 1914 Britain certainly lost the predominant position which she had held as the leading or only manufacturing nation, this was not because of deficiencies within the British economy. It stemmed, instead, from the increasing complexity of the international economy, and of the national economies within it. This brought to Britain a new role as a pivot of international trade and investment, which demanded adjustments within the domestic economy to enable Britain to carry out that role. Although some of these adjustments were difficult and painful,

<sup>15</sup> Se fx Andrew Gamble: *Britain in Decline*, London, Macmillan, 2nd ed., 1985, s. 11-12.

<sup>16</sup> Roderick Floud and Donald McCloskey eds: *The Economic History of Britain since 1700*. Vol. 2: 1860 to the 1970s, Cambridge U.P., 1981.

they were carried out sufficiently well to enable Britain to retain a commanding place in the world economy...«<sup>17</sup>

Hvad denne skole af historikere interesserer sig for er, om engelske erhvervsdrivende i perioden handlede rationelt ud fra deres egne interesser og egne synsvinkler. Det mener de, at de i høj grad gjorde. Ikke al den nye teknologi, der blev indført i USA og Tyskland, ville være profitabel i England. Britiske investeringer i udlandet var ikke tegn på, at den britiske industri blev udsultet i henseende til kapital – engelske fabrikanter kunne låne alle de penge, de mente at have behov for – men en fuldstændig legitim og rationel placering af kapital der, hvor den gav bedst afkast.<sup>18</sup>

En variant af dette synspunkt er, at det mere er den voldsomme tyske vækst i perioden end de respektable engelske præstationer, der kalder på særlige forklaringer. Boomet i det Wilhelmske Tyskland kunne eksempelvis hænge sammen med de særlige omstændigheder i denne fase af den tyske industrialisering: den massive urbanisering og det store boligbyggeri.<sup>19</sup>

Som det fremgår, er der ikke mange, der vil bestride, at den britiske fremstillingsindustri i perioden klarede sig mindre godt end hovedkonkurrenternes. Nye kvantitative undersøgelser bekræfter, at briterne faldt tilbage på det teknologiske plan, og at det britiske kapitalmarked ikke var i stand til at sørge for, at investeringsmønsteret blev tilstrækkeligt bredt.<sup>20</sup> Indvendingerne mod en for pessimistisk udlægning af periodens økonomiske historie går mere på, at de økonomiske beslutningstagere disponerede, som det måtte synes fornuftigt for dem, og at England egentlig klarede sig så godt, som omstændighederne tillod det.

I behandlingerne af *perioden 1914–1939* gør en tilsvarende nuanceforskel mellem lysere og mørkere fremstillinger sig gældende.

Finansieringen af krigsindsatsen 1914–1918 var naturligvis en vældig belastning for den britiske økonomi. Virkningerne ud over direkte tab af menneskeliv og materielle ressourcer er ofte beskrevet. Vigtige markeder

<sup>17</sup> op. cit., s. 25.

<sup>18</sup> McCloskey fremførte synspunktet i 1970 i artiklen »Did Victorian Britain Fail?« i: *Economic History Review*, 2nd Ser., 23, 1970, s. 459. Han fik svar i N.F.R. Crafts: »Victorian Britain Did Fail«, *E.H.R.* 2nd ser. 32, 1979, s. 533; og gav igen i: »No It Did Not: A Reply to Crafts«, *E.H.R.* 2nd ser. 32, 1979, s. 541.

<sup>19</sup> S. B. Saul: *Industrialisation and De-industrialisation? The Interaction of the German and British Economies before the First World War*, The German Historical Institute, London, The Annual Lecture, 1979.

<sup>20</sup> William P. Kennedy: *Industrial Structure, Capital Markets and the Origins of British Economic Decline*, Cambridge U.P., 1987.

for traditionelle britiske eksportvarer i Asien og Sydamerika blev udsat for hård japansk og amerikansk konkurrence. Måske  $\frac{1}{10}$  af de private udenlandske investeringer blev afhændet. Den engelske statsgæld indadtil steg. Forholdet til USA blev ændret fra kreditor- til debitorstatus – der var tale om en offentlig gæld på mere end en milliard pund til USA.<sup>21</sup> Det kan så tilføjes, at krigen fremskyndede nogle former for økonomisk »modernisering« i Storbritannien: udvikling af ny industri, koncentrationer, forstærkede »korporative« tendenser, d.v.s. inddragelse af arbejdsgivere og fagbevægelse i statens økonomiske planlægning. Men Storbritanniens placering i den internationale økonomi var ændret. London var ikke mere verdens enerådende finanscentrum, og der eksisterede ikke længere et internationalt betalingssystem baseret på guldindløselighed for de vigtigste valutaer. Det var dette system, der før verdenskrigen havde gjort Storbritanniens stigende underskud på handelsbalancen ligegyldigt, fordi den manglende balance i forhold til de ny industrinationer blev opvejet af indtægterne fra eksporten til kolonierne og fra de voksende oversøiske investeringer.

Derfor har nogle historikere set den 1. Verdenskrig som et afgørende skel i britisk økonomisk historie, og førkrigssystemets sammenbrud som en væsentlig forklaring på Storbritanniens vanskeligheder:

»What really went wrong was not business policies or commercial strategy, (i perioden 1870–1914), but the outbreak of the First World War which simply destroyed the international economy of which Britain was the centre«.<sup>22</sup>

Ser man på den økonomiske udvikling i Storbritannien i mellemkrigstiden lyder den korte karakteristik at industriens tilpasningsvanskeligheder fortsatte; at der var en usædvanlig høj arbejdsløshed i England i 1920'erne, men at landet på nogle punkter kom lettere igennem 30'ernes verdenskrise end både Tyskland og USA. Det er derfor svært at sige, at Storbritannien i perioden 1919–1939 fulgte et udviklingsforløb, der skilte landet ud som en særlig fiasko i forhold til andre industrilande. Derimod er der en tendens til, at historikere med et langt perspektiv på Englands »decline« fremhæver, hvorledes de fundamentale strukturelle problemer forblev uløste i perioden. Skiftet til de ny industrier gik for langsomt, ligesom koncentrationer og indførelse af effektive ledelses- og produktionsmetoder gik langsommere end hos hovedkonkurrenterne.

<sup>21</sup> Oversigt hos Alan S. Milward: *The Economic Effects of the World Wars on Britain*, London, Macmillan, 1970.

<sup>22</sup> Alan Sked, op. cit., s. 20.

Som det gjaldt for den senviktorianske periode, har der imidlertid også her været mere positive vurderinger fremme. D. H. Aldcroft fremførte i 60ernes slutning det synspunkt, at væksten i den britiske økonomi i mellemkrigstiden var ganske respektabel sammenlignet med andre industrilandes. Han fremstiller 30erne som en periode med god økonomisk vækst hjulpet af de ny industriers fremgang. M. W. Kirby fastholdt i 1981 en negativ vurdering. B. W. E. Alford fremhæver i sin gennemgang af det foreliggende materiale, at det er svært at generalisere om de »gamle« og de »nye« industriers succes over én bank, men at det er

»difficult to resist making the judgement that, because of unwillingness or inability to get to grips with fundamental problems, British industry was developing in a way in which consumers' expectations would increasingly outrun industry's performance«.<sup>23</sup>

De gængse vurderinger af *den anden verdenskrigs* betydning for Storbritanniens placering i verdensøkonomien fremhæver, at tendenserne fra 1. verdenskrig gentog sig. På plus-siden, at krigens krav fremskyndede udviklingen af nye industrier, eksempelvis elektroniske og kemiske industrier. På den negative, at England måtte gældsætte sig til USA og afvikle oversøiske investeringer i endnu højere grad end mellem 1914 og 1918:

»... approximate calculations carried out by the Treasury indicated that by the end of 1945 one-quarter of the country's pre-war wealth had been liquidated as a direct consequence of Britain's commitment to the Allied War effort«.<sup>24</sup>

Diskussionerne om konsekvenserne heraf er blevet dramatiseret voldsomt efter at militærhistorikeren Corelli Barnett i 1986 udsendte sin bog »The Audit of War«. Værket er dels et bidrag til debatten om tidsfæstelse af, hvornår det for alvor gik galt; dels en sønderlemmende punktering af enhver forestilling om, at Storbritannien bidrog til den allierede sejr gennem tekniske gennembrud og disciplineret produktivitet.

<sup>23</sup> B. W. E. Alford: »New Industries for Old? British Industry between the Wars« i: R. Floud & Donald McCloskey op. cit., s. 331; D. H. Aldcroft: »Economic Growth in Britain in the Interwar Years: A Reassessment« i: E.H.R., 2nd ser. 20, 1967, blev imødegået af J. A. Dowie: »Growth in the Inter-War Period: Some more Arithmetic«, ibid., XXI, 1, Apr. 1968; H. W. Richardson: »The Basis of Economic Recovery in the 1930s: a Review and a new Interpretation«, E.H.R. 2nd ser. vol. 15 og N. K. Buxton & D. H. Aldcroft, eds.: British Industry between the Wars: Instability and Industrial Development, 1919-1939, London, 1979; M. W. Kirby, op. cit.

<sup>24</sup> Kirby, op. cit. s. 82.

Grunden til efterkrigstidens stagnation blev lagt under krigen, siger Barnett. Storbritanniens rolle som verdensmagt brød sammen meget præcist i efteråret 1940. Da erkendte den britiske ledelse, at Storbritannien var ude af stand til at føre en stormagtskrig på grundlag af landets egne ressourcer. Det måtte have hjælp fra USA. Og da krigens materielle behov skulle opfyldes, afslørede den britiske industris ineffektivitet i sit sande omfang. Med ganske få undtagelser (Rolls Royce-motorerne og ICI's kemiske produkter) hvilede fremstillingen af britisk krigsudstyr på importeret teknologi; og produktiviteten lå til stadighed under den amerikanske og tyske. Grundlaget for efterkrigstidens økonomiske fiasko blev lagt, og værre blev det af, at velmenende socialreformatorer under krigen fik overbevist regering og befolkning om, at der efter krigens afslutning kunne opbygges en velfærdsstat på den eksisterende industrielle basis. Sejren gav illusioner om fortsat storhed og effektivitet. Realiteten var et nedslidt og teknisk tilbagestående produktionsapparat, bemanded med en dårligt uddannet, arbejdsgiverfjendsk og reformfjendtlig arbejdsstyrke. Resultatet: fortsat forsømmelse af industrien og en økonomisk og social politik bygget på illusioner. »The Audit of War« har vakt opsigt ud over faghistorikernes kreds; nok lige så meget på grund af sit samfundssyn som på grund af de økonomisk-tekniske analyser. Barnett tager temperaturen på nationen i en stil, som ville han måle effektiviteten og disciplinen i et infanteriregiment. Dommen lyder på dovenskab og slap moral.<sup>25</sup>

Som nævnt i indledningen har det dog mere været den skuffende økonomiske udvikling *fra slutningen af 1950'erne*, der har betinget opblomstringen af *Decline of Britain*-debatten. De økonomiske vanskeligheder under Labourregeringen 1945–51 er stort set ladt ude af betragtning i diskussionen. De var knyttet til overgangen fra krig til fred – demobilisering, valuta- og forsyningsproblemer; og løsningen af dem var kædet sammen med den Marshall-plan erfaring, som var fælles for de vesteuropæiske lande.

Storbritannien skilte sig derimod fra slutningen af 50'erne og igennem 60'erne og 70'erne ud ved sin langsomme vækst i årtier, der i andre industrilande var karakteriseret ved kraftig fremgang i levestandarden. Med Cairncross's ord:

»This lag behind continental rates of growth was not new, it went back to the last quarter of the nineteenth century, if not earlier. But

<sup>25</sup> Corelli Barnett: *Audit of War*, London, Macmillan, 1986. En række kritiske debatindlæg er samlet i tidsskriftet *Contemporary Record*, vol. 1 no 2, 1987. Barnett svarer sine kritikere smst., vol. 1 no. 3, 1987.

in the postwar period it was larger, more sustained and more conspicuous».<sup>26</sup>

Der er ikke plads her til en detaljeret gennemgang af efterkrigstidens økonomiske politik. Den vil i det omfang, det er muligt, blive indflettet i redegørelsen for 60ernes og 70ernes debat om, *hvorfor* Storbritannien sakkede bagud. Denne debat har frembragt skoleeksempler på, hvorledes forfattere med forskellige grundopfattelser af, hvad de »drivende kræfter« i historien er, prioriterer forskelligt, når svaret på det overordnede spørgsmål skal gives. Gennemgangen viser eksempler på historikere, der lægger eftertryk på »rene« økonomiske faktorer; på særlige træk ved den engelsk klassestruktur, og dermed en særlig udvikling af magtforholdet mellem forskellige sociale grupperinger; og på »kulturelle« forhold – »idealistiske« forklaringer, der peger på forekomsten af bestemte værdisystemer i den engelske politisk-økonomiske elite.

#### *Storbritannien i den globale økonomi*

Holdningen hos de rene økonomister blev klassisk udtrykt af Eric Hobsbawm i 1968: »Economic explanations of economic phenomena are to be preferred if they are available».<sup>27</sup>

Hans egen forklaring på den britiske stagnation byggede på to grundlæggende strukturelle forhold: Dels at Storbritannien var verdens først industrialiserede land, dels at det ligger i den kapitalistiske økonomis natur, at virksomhedsejere disponerer efter kortsigtede egeninteresser snarere end efter samfundsmæssige helhedsvurderinger. I slutningen af det 19. årh. var Storbritanniens store industrielle produktionsapparat ældet i forhold til helt nyindustrialiserede lande. Teknologiske og organisatoriske forandringer er besværlige og dyre; og mange engelske virksomheder i det industrielle gennembruds nøgleindustrier valgte at opretholde indtjeningen ved at satse på kolonimarkederne, snarere end ved at ruste sig til konkurrencen i de industrialiserede lande. Samtidig kunne de oversøiske investeringer fra det 19. årh.s første halvdel udbygges og suppleres med indtjening fra finansiell servicevirksomhed. Der var ingen grund til at modernisere industrien:

<sup>26</sup> Alec Caincross: *The Postwar Years, 1945–77 i: Floud & McCloskey, op. cit. s. 375.* Data for Storbritanniens økonomiske *performance* over for udlandet findes eksempelvis i the National Economic Development Council's: *British Industrial Performance. A Comparative survey over recent years*, London, NEDO Books, 1985. En ny bog af B. W. E. Alford med focus på efterkrigstidens *decline* er anmeldt til udgivelse i efteråret 1988: *British Economic Performance since 1945*. London, Macmillan, 1988.

<sup>27</sup> Eric Hobsbawm: *Industry and Empire*, Penguin, 1968, s. 157.

»Traditional methods of making profits had as yet not been exhausted, and provided a cheaper and more convenient alternative to modernization – for a while. To retreat into her satellite world of formal or informal colonies, to rely on her growing power as the hub of international lending, trade and settlements, seemed all the more obvious a solution because, as it were, it presented itself...«<sup>28</sup>

Som mange andre synspunkter i Hobsbawms meget indflydelsesrige oversigtsværk har disse sat sig kraftige spor i senere fremstillinger. Forklaringens to dele har også hver for sig været tiltrækkende for andre historikere. Mange har været fascineret af den tanke, at den tidlige succes i sig selv bar kimen til senere vanskeligheder.

I 80'erne har således Peter A. Hall, Bernard Elbaum og William Lazonick hævdet, at den britiske økonomis svaghed i det 20. årh. kan tilskrives »rigidities in the economic and social institutions that developed during the 19th century«.<sup>29</sup> Det drejer sig efter deres mening om at se på de institutionelle rammer for markedsøkonomien.

Argumentet er, at England i den første industrialiseringsfase udviklede en økonomisk struktur der var præget af individualistisk optrædende og ofte selvfinansierende virksomheder, af en banksektor uden større engagement i industrien, og en fagbevægelse, der var stærk og traditionsrig nok til effektivt at kunne modsætte sig moderniseringsforsøg fra ejernes side. Denne atomistiske struktur hindrede udviklinger mod masseproduktion og korporatistiske samarbejds mønstre mellem stat, ejere og fagbevægelse: »The British market setting was left with a particular institutional configuration that militated against effective industrial adjustment and rapid economic growth«.<sup>30</sup>

Den *imperiale dimension* i Storbritanniens historie i det 19. og 20. årh. bliver også fremhævet som en vigtig faktor i den utilstrækkelige modernisering af den britiske økonomi:

»The trouble was that Britain had done much more than trade and invest in the underdeveloped world; she had traded and invested there as an alternative to making her industry more efficient and competitive in tighter markets; and she had allowed her trade and investment there to obscure that inefficiency and uncompetitiveness... What the empire did do was to shield Britain against some of

<sup>28</sup> *ibid.*, s. 160.

<sup>29</sup> B. Elbaum and William Lazonick, eds.: *The Decline of the British Economy*, Oxford University Press, 1986; Peter A. Hall: *Governing the Economy*, Oxford, Polity Press, 1986.

<sup>30</sup> Peter A. Hall: »Decline and Fall« i: *New Society*, 2. jan. 1987, s. 12.

the consequences, and especially the economic consequences, of decline, like layers of warm clothing around an ailing body».<sup>31</sup>

Igen et spændende paradoks: Imperiebesiddelsen var grundlaget for Storbritanniens status som verdensmagt, og den britiske fornemmelse af at tilhøre en enestående og overlegen civilisation. På den anden side havde imperiet i et tilbageblik fra 1970'erne måske blot virket som en sovepude for den britiske økonomi, og dermed svækket dens konkurrenceevne, når det gjaldt lige kamp på verdensmarkederne med andre ledende industrimagter.

Ved siden af fortolkningen af imperiet som moderniseringsforsinkende faktor har der været henvist til de *militære byrder*, verdensmagtspositionen pålagde Storbritannien. Som selvstændig forklaringsfaktor har de tynkende forsvarsudgifter navnlig spillet en rolle for debatten om Storbritanniens tilbagefald i 1960'erne og fremefter. Det har måttet springe briterne i øjnene, at de to mest succesrige økonomiske konkurrenter i efterkrigstiden, Vesttyskland og Japan, relativt brugte færre ressourcer på militæret, og ikke belastede deres betalingsbalancer med udgifter til besættelsestropper og oversøiske baser. Dette har været kædet sammen med en analyse af posterne i underskuddet på den britiske betalingsbalance i 1960'erne som viser, at balanceproblemerne i høj grad skyldtes de statslige, og hovedsageligt de militære, oversøiske udgifter.<sup>32</sup>

De militære byrder har ikke kun været diskuteret som dræn på statsmidler og udenlandsk valuta; men også som en forvridende faktor i den britiske forskningsindsats, der har været koncentreret om atomkraft, militær elektronik, og flyindustrien – områder, hvor det har været meget svært at konkurrere med USA. Derved er felter med større muligheder for afsmitning på engelsk industrieksport forsømt, og nogle forfattere betragter situationen i Storbritannien som så forskellig fra forholdene i andre store industrilande, at de giver denne satsning på militære prestigeprojekter frem for civil industriel forskning skylden for 70'ernes »afindustrialisering«.<sup>33</sup>

De hidtil nævnte fortolkninger beskæftiger sig med konsekvenser af Storbritanniens placering i industrialiseringsprocessens globale tidsfølge, og landets særlige placering i verdensøkonomien og -politikken. Det er

<sup>31</sup> Bernard Porter: *The Lion's Share, A Short History of British Imperialism 1850–1970*, London: Longman, 1975, s. 353–54.

<sup>32</sup> W. A. P. Manser: *Britain in Balance: The Myth of Failure*, Harmondsworth, 1971; Sidney Pollard: *The Wasting of the British Economy*, London, Croom Helm, 1982.

<sup>33</sup> Temaet understreges f.eks. i C. Freeman: *Government Policy i: Keith Pavitt, ed.: Technical Innovation and British Economic Performance*. London, Macmillan, 1980, s. 310–325; og i Keith Smith: *The British Economic Crisis*, Penguin, 1984.

svært at adskille en fremstilling af disse strukturelle omstændigheder fra en diskussion af den økonomiske politik, der er blevet ført af britiske regeringer. Hvis man imidlertid mener at have identificeret faktorer, der har dæmpet økonomisk vækst og fornyelse i Storbritannien, bliver det næste spørgsmål, hvorledes de politisk ansvarlige har opfattet situationen, og hvilke virkninger regeringsbeslutninger om den økonomiske politik har haft på de grundlæggende svagheder.

De sidste eksempler på »økonomiske« fortolkninger af Storbritanniens nedtur lægger således vægt på, at de strukturelle problemer blev forstærket ved politiske beslutninger om at fastholde en økonomisk politik, der i tilbageblik kan hævdes at have været skadelig for landet. Et af forfalds-litteraturens centrale værker, Andrew Gamble's »Britain in Decline«<sup>34</sup> er en analytisk oversigt, der inddrager hele debatten, og selv er forankret i en *New Left* tilgang til nyere engelsk historie. Gamble ser den engelske krise i forhold til den engelske økonomis indplacering i verdensøkonomien, og følger på mange områder Hobsbawms fremstilling af udviklingen i det 19. årh.

Hovedforklaringen på den manglende fornyelse i den engelske industri ser Gamble dog i fastholdelsen af det liberale frihandelsprincip efter 1870'erne, hvor andre, nyligt industrialiserede lande slog ind på en protektionistisk kurs.

Frihandel og et åbent kapitalmarked var klare fordele for britisk industri og bankvæsen i det 19. årh., hvor landet var den dominerende færdigvare- og kapitaleksportør. Fordelene var så store, at den britiske elite havde vanskeligt ved at forlade frihandelspolitikken (bortset fra perioder som verdenskrigen og 1930'erne), selv om en liberal økonomisk politik i henseende til fri import og minimal intervention fra statens side i erhvervslivets forhold viste sig ikke at kunne løse problemerne.

Et særligt træk ved den økonomiske politik i efterkrigstiden, der har en vis forbindelse med forankringen af de økonomiske forestillinger i en imperial frihandelsøkonomi, er den høje prioritering, især i 1950'erne og 60'erne, af pundets stabilitet. Det er samtidig et valg, der af nogle forfattere betragtes som et afgørende fejltrin og som en væsentlig forklaring på den britiske økonomis vanskeligheder i perioden. Både Konservative og Labourregeringer ønskede at opretholde den pundkurs, der var etableret i 1949. Det gjorde de af hensyn til sterlings rolle som international reservevaluta, og af hensyn til den vigtige britiske banksektors internationale interesser. Når der var tendenser til vækst i de hjemlige investeringer, og dermed risiko for underskud på handelsbalan-

<sup>34</sup> Andrew Gamble: *Britain in Decline*, London, Macmilan, 1981, 2nd ed. 1985.

cen, satte Finansministeriet de økonomiske bremsen i af frygt for, at handelsunderskud ville presse pundkursen nedad. Disse perioder med deflatorisk politik virkede hæmmende for de hjemlige investeringer. Således blev udviklingen af industriens produktivitet ofret til fordel for nogle symboler på en international finansiell position, der i længden viste sig alligevel at være uholdbar. Sterlings internationale rolle blev mindre, og pundet måtte devaluere i 1967.<sup>35</sup>

Analysen af virkningerne af en bestemt type økonomisk politik glider let over i vurderinger, der afspejler en samtidig politisk/økonomisk debat og generel ideologisk stillingtagen til forholdet mellem planlægning og markedsøkonomi, styring og frihed.

I den modsatte ende af de fortolkninger, der knytter Storbritanniens vanskeligheder til en fastholden ved liberalistiske ideer, ligger derfor fortolkninger, der ser misøren i for megen offentlig indblanding i den økonomiske politik, herunder en for stor, »uproduktiv« offentlig sektor.<sup>36</sup>

Det internationale forbillede bliver her USA., og synspunkterne falder i tråd med de ny-liberalistiske diagnosticeringer af Storbritanniens problemer, der ligger til grund for Margaret Thatchers politik siden 1979.

### *Social og institutionel forstening?*

I debatten om markedsøkonomiens hhv. den styrede økonomis betingelser i det britiske samfund er det undertiden hovederindet for forfatterne at identificere særtræk i britisk historie, der har virket generelt i »konservativ« retning og gjort det svært for fornyende og »moderniserende« kræfter at slå igennem. Interessen har især samlet sig om særlige omstændigheder ved det britiske samfunds udviklingstræk siden feudaltiden, særlige konstellationer mellem samfundsklasserne i det moderne Storbritannien, og ikke mindst særlige træk ved arbejderklassens og fagbevægelsens status i det britiske samfund – alt sammen ud fra synsvinklen: blokeringer mod udvikling af en effektiv kapitalistisk økonomi.

<sup>35</sup> Sidney Pollard, op. cit.; S. Blank: »Britain: The Politics of Foreign Economic Policy, the Domestic Economy, and the Problem of Pluralistic Stagnation« i: P. Katzenstein, ed.: *Between Power and Plenty*. Madison, 1978. Se også Coates & Hillard, op. cit., s. 196 ff.

De finansielle institutioners (Bank of England, The Treasury, The City) styrke og afgørende indflydelse på beslutningsprocesserne på bekostning af produktionsindustriernes interesser vil, ifølge forlagsmeddelelsen, være hovedtemaet i Scott Newton & Dilwyn Porter: *Modernisation Frustrated: The Politics of Industrial Decline in Britain Since 1900*. London, Unwin Hyman, 1988.

<sup>36</sup> Eksempler hos Coates & Hillard, op. cit., s. 61 ff., og Gamble, op. cit., s. 126 ff.

I den marxistiske debat udviklede *decline*-temaerne sig af diskussionen om kapitalismens krise i Storbritannien. Hvorfor fungerede det kapitalistiske system specielt dårligt i dette land? Og hvorfor havde den britiske arbejderbevægelse ikke været i stand til at udvikle en revolutionær bevidsthed? En af de mest igangsættende diskussioner på dette megaplan startede i midten af 60'erne i tidsskriftet »New Left Review« med Perry Anderson, Tom Nairn og E. P. Thompson som de dominerende navne. Den førstnævnte sammenfattede i en artikel i 1987 debattens hovedpunkter således:

»The two principal themes of our analysis were the archaic nature of a ruling stratum, whose personnel and traditions stretched back to an agrarian and aristocratic past that had been unbroken for centuries by civil commotion or foreign defeat; and the defensive character of a labour movement intensely conscious of class but immured in acceptance of it.«.<sup>37</sup>

Nairn og Anderson fremhævede, hvorledes andre vesteuropæiske lande i det 19. århundrede, og oftest i forbindelse med revolutioner eller fremmed besættelse, havde oplevet alliancer mellem middelklassen og »folket« med front mod aristokratiet. Der, og i USA, havde man siden udviklet samfund præget af social mobilitet, en demokratisk uddannelsespolitik, relativt åbne, demokratiske styreformer, der byggede på lighedsfilosofier og grundlovsfæstede nationale myter om »folket« som det bærende og suveræne.

I England derimod var den »borgerlige revolution« ikke nået længere end den gjorde i 1600-tallet, og det herskende oligarki var, også efter den industrielle revolution, domineret af et rigt og magtfuldt aristokrati. Der fandtes ingen selvstændig bondestand af nogen betydning i England, og middelklassen valgte at alliere sig med aristokratiet snarere end med arbejderklassen. Blev den sidste i løbet af det 20. århundrede gradvist »indkorporeret« i det politiske liv, skete det kun delvist. Imperiestaten udviklede sig i det 19. århundredes sidste årtier, skabte nationale myter, som i et vist omfang blev accepteret også i arbejderklassen, og befæstede de hierarkiske, elitære træk i de politiske traditioner og institutioner. Det aristokratiske Overhus, og en forfatningstradition, hvor magtens kilde

<sup>37</sup> Perry Anderson: »The Figures of Descent« i: New Left Review, 161, jan./febr. 1987, s. 57. Artiklen indeholder bibliografiske henvisninger til debatten, herunder E. P. Thompsons kritik, der fulgte efter Andersons egen »Origins of the Present Crisis«, NLR 23, jan./febr. 1964.

ikke er »folket«, men »The Crown in Parliament«, er stadig en del af det politiske liv i Storbritannien.

Tom Nairn chokerede i 1977 mange ved i bogen »The Break-Up of Britain« at sætte argumentationen i forbindelse med tidens debat om den opblussende skotske og walisiske nationalisme og selvstyrekraevne i disse områder. Hvor den keltiske nationalisme i gængse venstrefløjssanalyser blev set som den forsømte periferis oprør mod det rige centers udbytning, fortolkede Nairn den skotske middelklasses nationalisme som et avanceret og udviklet borgerskabs ønske om at frigøre sig fra en arkaisk engelsk statsdannelse, der var totalt udlevet og i sine sidste krampetrækninger:

»»Moderate«, »orderly«, »decent«, »peaceful and tolerant«; »backward-looking«, »complacent«, »insular«, »class-ridden«, »inefficient«, »imperialist« – a realistic analysis of the British state must admit these two familiar series of truisms are in fact differing visages of the same social reality. That arcadian England which appeals so strongly to foreign intellectuals is also the England which has, since the early 1950s, fallen into ever more evident and irredeemable decline – the United Kingdom of permanent economic crisis, falling standards, bankrupt governments, slavish dependence on the United States, and myopic expedients. The appealing, romantic social peace is inseparable from the twilight. Though imaginatively distinguishable, resistance to modernity is in reality not separable from the senility of the old imperialist state. They are bound to perish together«.<sup>38</sup>

I sin 1987-oversigt over debatten fastholdt og uddybede Anderson sin analyse af den engelske statsdannelses særtræk: den relativt begrænsede statsmagt, der var fremstået efter 1600-tallets omvæltninger, passede også til det industrielle borgerskabs behov. England fik aldrig et bureaukrati af tilnærmelsesvis samme størrelse som i kontinentets enevældige stater. Den engelske stat deltog i 1800-tallet ikke i opbygningen af landets infrastruktur: jernbanenettet; den indførte ikke værnepligt, og den opbyggede først meget sent et offentligt uddannelsessystem. Dens hovedopgave blev imperieadministration og – gennem the Treasury – varetagelse af den stærke finanssektors interesser. Derigennem blev den uegnet til at

<sup>38</sup> Tom Nairn: *The Break-Up of Britain. Crisis and Neo-Nationalism*, London: NLB 1977, s. 44. 2. udg. i 1982. Nairn har genfremsat sine ideer om England som grundlæggende et *ancien régime* i en bog om det britiske monarki: *The Enchanted Glass: Britain and its Monarchy*, London, Radius, 1988.

løse den britiske økonomis strukturelle problemer, da den imperiale frihandelsøkonomi brød sammen.

I andre vestlige lande udviklede man, skriver Anderson, efter den anden verdenskrig centrale styringsmekanismer for økonomien. Han udskiller »three major types of such a regulative intelligence in advanced capitalism«: Den franske teknokrat-styring af industrien; koordination af den økonomiske strategi via hovedbankerne, som i Vesttyskland; eller den socialdemokratiske korporative styremodel som i Sverige.<sup>39</sup> Ingen af disse løsninger blev imidlertid praktiseret i England. Ikke fordi institutionerne ikke fandtes, men fordi de ikke var i stand til at påtage sig de nødvendige roller. Heller ikke staten:

»... the British state, constructed to contain social conflict at home and police an empire abroad, has proved impotent to redress economic decline. The nightwatchman acquired traits of the welfare officer, but never of the engineer. Sustained and structural intervention in the economy was the one task for which its organic liberalism was entirely ill suited«.<sup>40</sup>

Tilsvarende var det højt udviklede britiske banksystem mere indrettet på udenlandske forretninger end på en aktiv rolle ved udviklingen af hjemmeindustrien. Og den britiske fagbevægelse var nok stærk, men havde traditioner, som fik den til at koncentrere sig om arbejdspladserne snarere end om treparts-korporatisme.

Der findes historikere, der har beskrevet engelsk historie i det 20. årh. som en proces, der i hvert fald i perioden fra 1. verdenskrig til midten af 1960'erne tenderede mod korporatisme – mod en konsensus byggende på et samspil mellem stat, arbejdsgivere og fagbevægelse.<sup>41</sup> Men de fleste har dog nok betragtet tendensen som svagere end i andre europæiske lande.

»Britain, contrary to France or Germany, has never been a State society, that is one dominated throughout by government or government-derived institutions. Britain has remained, to a considerable

<sup>39</sup> Anderson, 1987, op. cit., s. 73–74. Andersons analyse kan sammenholdes med synspunkterne hos 1980'ernes konservative revisionister, der betvivler, at der overhovedet forekom en »borgerlig revolution« i England i 1600-tallet. Se eksempelvis J.C.D. Clark: *Revolution and Rebellion. State and Society in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Cambridge UP, 1986.

<sup>40</sup> *ibid.*, s. 75.

<sup>41</sup> Især Keith Middlemas: *Politics in Industrial Society: The Experience of the British System Since 1911*, London, Deutsch, 1979.

extent, what one might be tempted to call a market society: one in which decentralized institutions, like the financial institutions, or the professions, or the universities, are given an autonomy unknown in most other countries, and the »invisible hand« of the market is trusted to bring about a beneficial effect». <sup>42</sup>

Historikeren og SDP-politikeren David Marquands analyse fra 1988 af den britiske syge<sup>43</sup> sporer i forlængelse af disse ideer vanskelighederne tilbage til individualistiske tankebaner i det 19. årh.; både hos kapitalistklassen og i en arbejderbevægelse, der var opsplittet i sektioner, der indbyrdes bekæmpede hinanden. Han ser den britiske tragedie i, at samfundet i forhold til andre vestlige systemer satte sig mellem to stole: interessegrupperne var for stærke til, at en fri markedsøkonomi kunne udvikle sig uhindret og med maksimal effektivitet; men på den anden side udviklede der sig aldrig en solidaritet mellem samfundets hovedgrupper eller en fælles opfattelse af de langsigtede mål, der var stærk nok til at bære en effektiv økonomisk planlægning.

I behandlingerne af den forholdsvis svagt udviklede korporative planlægningstradition i Storbritannien har interessen samlet sig om den britiske *fagbevægelses* særlige status. Perry Anderson beskæftiger sig som nævnt med de særtræk i den britiske fagbevægelses udvikling, der forklarer dens »obdurate resistance to rationalization of the factors of production, unlike its Nordic equivalents«. <sup>44</sup>

Især i 70erne var det meget almindeligt i den politiske debat i Storbritannien at give fagforeningerne og de ukontrollable tilstande på arbejdsmarkedet i 60erne og 70erne skylden for den økonomiske stagnation.

Traditionerne på det britiske arbejdsmarked er på mange punkter anderledes end i de øvrige nordvesteuropæiske lande. Centralorganisationen, Trade Union Congress, har forholdsvis begrænset indflydelse. Løn- og arbejdsvilkårsforhandlinger sker i stor udstrækning decentralt. Det har derfor været svært for TUC fx at indgå aftaler med regeringerne om indkomstpolitiske tiltag. De forskellige forbund forhandler desuden på forskellige tidspunkter, og konflikter kan derfor ikke begrænses til bestemte perioder, hvor hovedoverenskomster fornyes. Samtidig har der ikke eksisteret noget arbejdsretsligt system, der har kunnet idømme sanktioner for overenskomstbrud.

<sup>42</sup> Dahrendorf, op. cit., s. 290.

<sup>43</sup> David Marquand: *The Unprincipled Society: New Demands and Old Politics*, London, Cape, 1988.

<sup>44</sup> Anderson, op. cit., s. 75.

Som nævnt var 60erne og 70erne præget af relativt mange strejker, og en del forfattere sætter de økonomiske vanskeligheder i forbindelse med forholdene på arbejdsmarkedet. Problemet skildres ikke alene som de mange strejkers negative konsekvenser, men også fagforeningernes evne til at presse urimelige lønkrav igennem, og deres muligheder for at modsætte sig nødvendige rationaliseringer og moderniseringer.<sup>45</sup> Denne analyse har naturligvis ikke stået uimodsagt. Der er blevet stillet spørgsmålstejn ved, om den britiske strejkehyppighed er påfaldende stor – vurderingen afhænger af, om man sammenligner med eksempelvis Italien og USA eller med Vesttyskland og Sverige. Det har været bestridt, at der kan vises nogen sammenhæng mellem fagforeningernes aktionshyppighed og -styrke, og inflationsudviklingen. Synspunktet kan videreføres derhen, at britiske fagforeninger har været for tilbageholdende snarere end for krævende og militante:

»There is no hard evidence showing that trade union strength has been the cause of industrial capital's problems. But there are several reasons for thinking that if trade unions had been *more* militant industrial capital would have been forced to be more competitive. Workers in British industry have not won high real wages. They are among the worst paid of the advanced capitalist countries. This is a sign of trade union docility and it has enabled British industrial capital to persist with old, inefficient plant...«<sup>46</sup>

<sup>45</sup> Se fx Elbaum og Lazonick, op. cit., s. 4–8, hvor fagforeningernes muligheder for obstruktion tildeles en væsentlig rolle. A. Cairncross i: Floud og McCloskey, op. cit. s. 383 ff, lægger tilsvarende et hovedansvar på fagbevægelsen for den dårlige udnyttelse af investeringerne i britisk industri på grund af »over-manning and restrictive labour practices«. Et eksempel på en analyse, som giver lønpres fra fagforeningerne hovedansvaret for den økonomiske tilbagegang, er A. J. Brown: »Inflation and the British sickness« i: The Economic Journal vol. 89, marts 1979, s. 1–12.

Også i marxistisk analyse fremhæves fagforeningers evne til at bremse fornyelsesprocessen: Som et udslag af arbejderorganisationens historiske styrke i Storbritannien, og arbejdernes held med længere end andre steder at bevare kontrollen over arbejdsprocessen. Andrew Kilpatrick og Tony Lawson ser således britisk industris historiske tilbøjelighed til at søge tilflugt på beskyttede markeder som et udtryk for bevidstheden hos virksomhedslederne om vanskelighederne ved at få fagbevægelsens tilslutning til moderniseringsprincipper: ... history has given rise to attitudes, structures of organisations and procedures for decision-making, which work to inhibit rapid adjustment to changing trends«. »The Strength of the Working Class« i: Cambridge Journal of Economics, vol. 4, 1980, ss. 85–102, cit. Coates og Hillard, op. cit., s. 257.

<sup>46</sup> Laurence Harris: Working-Class Strength: A Counter-view i: D. Coates, G. Johnston, og R. Bush, eds., A Socialist Anatomy of Britain, London, Polity, 1985. Cit. Coates og Hillard, eds., op. cit., s. 261. Sidney Pollard, op. cit., afviser ligeledes, at arbejdsmarkedsforhold har været en væsentlig faktor i den økonomiske udvikling, og betoner fagbevægelsens relative tilbageholdenhed.

Men hvis ikke den lave produktivitet skyldes en genstridig arbejdsstyrke, må ansvaret lægges på ledelsen. Forfatterne til de undersøgelser, der i 70'erne søgte at vise, at holdningerne hos arbejdskraften var hovedproblemet for den engelske økonomi, er blevet angrebet netop for ikke at have stillet sig selv spørgsmålet, om den lave produktivitet måske ikke kunne skyldes dårlig virksomhedsledelse, eller dårlig tilrettelæggelse af produktionen fra arbejdsledernes side.<sup>47</sup>

Hermed er der taget hul på spørgsmålet om uddannelsesniveau og mentalitet hos den britiske økonomiske og politiske elite. Det behandles nærmere i et følgende afsnit.

De billeder på samfundsmæssig forstening, der er beskrevet hidtil, har taget udgangspunkt i analyser af de feudale elementers styrke i det moderne England, i fremstillinger af en særlig balance mellem samfundsklasserne, blandt andet som en konsekvens af arbejderklassens særlige status i det industrielle pionerland England, og i udformningen af en relativt ikke-interventionistisk anlagt statsmagt som en følge af den særlige form for aristokratisk-borgerligt hegemoni, der udvikledes i det 19. århundrede.

De fleste af disse undersøgelser har været skrevet ud fra et marxistisk begrebsapparat. Andre, ikke-marxistiske udviklingsanalyser har dog også inddraget Storbritannien som et specielt eksempel i de moderne vesteuropæiske samfunds udvikling. Det gælder således den amerikanske politolog Mancur Olsons »The Rise and Decline of Nations« fra 1982. Olsons interessefelt er interesseorganisationernes indflydelse i de moderne samfund. Han ser en fare for samfundenes økonomiske dynamik i institutionel forstening, dvs. fremvæksten af et tæt netværk af interesseorganisationer, der hver for sig kun tænker på deres medlemmers særinteresser. Der er tale om en variant af teorierne om »pluralistisk stagnation« i gennemorganiserede samfund.<sup>48</sup> Olson sætter den institutionelle forstening i forbindelse med historisk stabilitet. I samfund, der i lang tid ikke har været ude for rystelser i forbindelse med fx politiske revolutioner eller militære besættelser, vil tendenser til en sådan »tilgroning« være særligt udpræget. Olson bruger ikke overraskende Storbritannien som det primære eksempel på et land, hvis udvikling har været præget af stabilitet og kontinuitet. Dets økonomiske vanskeligheder i nyeste tid hænger

<sup>47</sup> C. I. Nichols: *The British Worker Question*, London, RKP, 1988. Refereret fra anmeldelse i *The Economist*, 11. juni 1988, s. 93.

<sup>48</sup> I politologien er termen forbundet bl.a. med Samuel Beer: *Britain Against Herself: The Political Contradictions of Collectivism*, New York, 1982. Beer ser særinteressernes hærgen i forbindelse bl.a. med 60'ernes ændrede værdinormer i samfundet: autoritetstro og respekt for overordnede og for deres definitioner af det fælles bedste gled i baggrunden.

således sammen med den magt, særinteresser – fagforeninger, brancheorganisationer, sammenslutninger i liberale erhverv osv. - uforstyrret har kunnet opbygge.

I det komparative perspektiv er det en oplagt indvending mod denne teori at pege på de svenske erfaringer. Sverige har som Storbritannien været forskånet for diktaturer og besættelse i nyere tid, men er ikke blevet opfattet som et land i tilbagegang. Olson har selv den forklaring på forskellen, at interesseorganisationers samfundsskadelige effekt aftager, hvis de er meget store. De kan så være interesserede i at medvirke til foranstaltninger til fremme af almennyttige ting som konkurrenceevne, prisstabilitet o.l. I sammenligningen Sverige-Storbritannien ligger det klart, at fx det svenske LO har en langt mere almen styrke og rækkevidde end det britiske TUC.<sup>49</sup>

#### *Mentalitets- og uddannelsesmæssige faktorer*

Den sidste fortolkningstype, der skal gennemgås, interesserer sig specielt for særlige træk i den britiske karakter, eller nærmere i den britiske elites værdisystemer. Synspunktet er, at den manglende dynamik i det britiske erhvervsliv hænger sammen med tankegange hos den herskende klasse, der har stillet sig hindrende i vejen for industriel succes. Forskerne har forholdt sig til det paradoks, at England i 1700-tallet havde en samfundsstruktur og samfundsnormer, der gjorde det til pionerland for den industrielle revolution; men at det samme samfund ikke var i stand til at følge med andre industrilande i 1900-tallet. Én af de konklusioner de drager er, at store dele af den engelske elite aldrig rigtigt accepterede industrialismen, og at den engelske kultur i bred forstand forblev forankret i et landligt-aristokratisk normsæt. Den mest konsekvente fremstilling af dette synspunkt foreligger i amerikaneren Martin J. Wiener's »English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850–1980«, der blev citeret i denne artikels start. Denne korte og velskrevne fremstilling giver et vue over *decline*-problematikken og konkluderer, at »the question of the causes of British economic decline remains beyond the sole grasp of the economists«.<sup>50</sup> Forklaringen ligger ikke i anonyme økonomiske kræfter, men i mentaliteten hos de mennesker, der traf de politiske og økonomiske beslutninger. Det er elitens værdinormer, der er interessante, og dem Wiener koncentrerer sig om:

<sup>49</sup> Mancur Olson: *The Rise and Decline of Nations*. London, 1982. Olsons teorier og reaktionerne på dem er kort gengivet i Henning Bregnsbo: »Interessegrupper i et splittet samfund« i: *Økonomi og Politik*, 59. årg. 1985–86, nr. 3, s. 243–256.

<sup>50</sup> Wiener, op. cit., s. 170.

»The values of the directing strata, particularly in a stable, cohesive society like modern Britain, tend to permeate society as a whole and to take on the color of national values, and of a general *mentalité*.«<sup>51</sup>

Det er denne udskillelse af overklassens værdinormer som en primær forklaringsfaktor, der adskiller Wiener fra andre debattører, ikke så meget hans interesse for bestemte træk af det engelske kulturliv. Marxisten Eric Hobsbawm har, selv om han her er anbragt i »økonomist«-rubrikken, beskæftiget sig indgående med sammenhængen mellem økonomi, politik og kultur. Han skrev allerede i »Industry and Empire« om normerne i *public schools*, om hvordan finansverdenen omkring århundredeskiftet var »enmeshed in a pseudo-baronial network of gentlemanly non-competition«, og om hvordan myterne – netop myterne – om at »the Englishman is a thatched-cottager or country squire at heart« udviklede sig i denne periode.<sup>52</sup> Andre af de økonomiske historikere, der deltog i de tidligere faser af debatten, har peget på holdningsmæssige faktorer som væsentlige til forståelse af Englands særlige udvikling.<sup>53</sup> Også den tidligere citerede militærhistoriker Corelli Barnett var før Wiener ude med en nedgangs-analyse, der kombinerede økonomisk, militær og politisk historie, men placerede elitens intellektuelle døvenskab og selvtilfredshed, og *laissez-faire* traditionens uvilje mod fx en effektiv uddannelsespolitik, centralt som forklaring på, at Storbritannien ophørte med at være en verdensmagt og fra og med den anden verdenskrig kom til at spille rollen som vedhæng til USA. Han taler om, at

»... those factors of tradition and prejudice, of psychological attitude, which had underlain the British decline from 1860 to 1914 remained in full operation (efter 1. verdenskrig). Businessmen clung to the familiar, hallowed methods and the beloved machinery they were used to; and sought to preserve the independence of the cosy little firm which, however inefficient, gave them perks, precedence and an income. They seemed more interested in getting their golf handicaps down than their profitability up... Unpushing and gentlemanlike behaviour, as inculcated by the public schools, was

<sup>51</sup> *ibid.*, s. 5.

<sup>52</sup> Hobsbawm, *op. cit.*, s. 169–70.

<sup>53</sup> G. A. Phillips og R. T. Maddock: *The Growth of the British Economy, 1918–1968*, London, 1973. E. H. Phelps Brown: *Then and Now: The British Problem of Sustaining Development, 1900s and 1960s i*: M. Preston og B. Curry, eds.: *Essays in Honour of Lord Robbin*, London, 1972. Se eksemplerne på tidligere »kulturelle forklaringer« hos W. B. Gwyn, *op. cit.*, s. 9ff.

an attribute of the boards and managements of large concerns as well as of the little firms...»<sup>54</sup>

Wiener eftersporer sit *gentleman*-værdisæt ikke blot i uddannelsessystemet, men også i de kunstneriske udtryk for den dominerende kultur – i skønlitteratur, teater, håndværk og arkitektur. Overalt ser han et skift i holdninger omkring midten af 1800-tallet. Hvor der før overvejende var dyrkelse af teknik, flid og materiel gevinst, blev kulturlivet og det dominerende værdisæt mod 1800-tallets slutning præget af afstandtagen fra det industrielle livsmønster, og en fastholden af landlige, før-industrielle dyder. I kunsten hos præ-rafaellitterne; i håndværk og arkitektur hos William Morris og *arts and crafts*-bevægelsen, i litteraturen hos fx Matthew Arnold, John Ruskin og Thomas Hardy. Tendensen holdt sig langt op i det 20. århundrede: Det gode liv blev fremstillet som en tilværelse på landet. På et »land«, der var tomt for produktiv aktivitet, men eksisterede til afstresning og udøvelse af aristokratiske fritidssysler. Succes blev forbundet med evnen til at opnå et liv som *landed gentleman*, på ingen måde med et driftigt liv i industrien, som tilfældet var fx i Tyskland og USA. At den engelske middelklasse – og den engelske intelligens – stort set overtog dette kulturbegreb tilskriver Wiener indflydelsen fra *the Public Schools*. På disse institutioner blev over- og middelklassedrenge opdraget til at blive imperieadministratorer, ikke til industriledere. Skolerne betonedede i det 19. århundredes sidste halvdel undervisningen i de klassiske sprog og den klassiske litteratur, og udviklingen af karaktertræk, der passede for det voksende imperies administratorer. Derimod gav hverken *Public Schools* eller de prestigegivende gamle universiteter Oxford og Cambridge kundskaber af relevans for forretningslivet eller anvendt industriel forskning. Det lå klart, at en gentleman kunne gøre karriere i administrationen, i liberale erhverv, eller til nød i finanssektoren; men aldrig i industrien. Kun børn fra de lavere klasser fik tekniske uddannelser.

Lige som Barnett gør Wiener meget ud af det offentlige engelske uddannelsessystems tilbagestående i årtierne før den 1. verdenskrig i forhold til fx det tyske. Den var især påfaldende inden for de tekniske uddannelser.<sup>55</sup> Han henviser til den herskende »amatør«-tradition, der

<sup>54</sup> Corelli Barnett: *The Collapse of British Power*. London: Methuen, 1972, s. 486. Det er påfaldende, at Wiener ikke kommenterer eller overhovedet nævner denne bog, der på mange punkter foregriber hans argumentation.

<sup>55</sup> De tekniske uddannelsers mangelfuldhed er skildret eksempelvis i G. W. Roderick og M. D. Stephens: *Education and Industry in the Nineteenth Century: The English Disease?*, London, 1978. Se også den korte oversigt hos Austen Albu: *British Attitudes to Engineering Education: A Historical Perspective i*: K. Pavitt, op. cit., s. 67–87. L. G. Sandberg har hævdet, at den engelske arbejdsstyrkes ringe formelle uddannelsesniveau før 1914 måske

trak på erfaringerne fra den tidlige industrialiseringsfase i England. Pionererne dengang havde været selvlærte håndværkere; så det varede længe inden industrien for alvor troede på, at folk med teoretisk akademisk baggrund kunne bruges til noget praktisk. »A university mind is a hindrance rather than a help« skal birkongen Herbert Austin have sagt.<sup>56</sup>

Wieners tese har vakt opmærksomhed og passede godt ind i mange forestillinger om »typisk britiske« karaktertræk. Den har imidlertid også vakt megen modsigelse. Er der en skarp grænse mellem intellektuel accept af fabrikskulturen i England før ca. 1850, og en senere fordømmelse? Adskiller engelske kunstnere, intellektuelle og politikere sig afgørende fra andre europæiske landes eliter, når det gælder ubehag ved modernitet og nostalgi over for livet i det »gamle« samfund? Hvor findes samfund, hvis skønlitteratur hovedsageligt omhandler livet i jernstøberiers direktionslokaler, og entydigt hylder materiel fremgang og succes i forretningslivet? På det metodiske plan er Wiener blevet anklaget for selektiv udvælgelse af sine eksempler, og for at forveksle retorik inden for begrænsede befolkningsgrupper med realiteterne i det pulserende dagligliv. En anmelder taler således om

»... the lack of a firm hold, in his discussion of the British material, of the distinction between the evaluative and rhetorical resources of a given cultural tradition, and what particular uses are made of these resources. There is, as it were, more than one way of being told to pull your finger out...«<sup>57</sup>

ikke afspejlede tilbageståenhed, men en engelsk tradition for lærlingeuddannelse på arbejdspladserne snarere end boglig formel uddannelse. L. G. Sandberg: *The entrepreneur and technological change i*: Floud og McCloskey, op. cit., s. 106. Tyskeren Peter Alter har endvidere søgt at vise, at den britiske stat dog søgte at fremme den teknologiske forskning gennem oprettelse af en række forskningsinstitutioner og nye universiteter omkring århundredeskiftet. Peter Alter: *Staat und Wissenschaft in Grossbritannien vor 1914 i*: H. Berding et al, eds: *Vom Staat des Ancien Regime zum Modernen Parteistaat*, Oldenburg 1978; og Peter Alter: *The Reluctant Patron: Science and the State in Britain 1850-1920*, Berg, 1987.

<sup>56</sup> Så sent som i 1930. Jonathan Wood: *Wheels of Misfortune: The Rise and Fall of the British Motor Industry*, London, Sidgwick & Jackson, 1988. Citeret fra anmeldelse i *The Economist*, 30. april 1988, s. 98. Wood synes at finde hovedforklaringen på den britiske bilindustri manglende konkurrencedygtighed netop i forsømmelserne inden for ingeniøruddannelserne og den deraf følgende manglende kreativitet på ledelsesplan.

<sup>57</sup> Stefan Collini: »Counter-revolutionary gentry« i: *Times Literary Supplement* 4. dec. 1981, s. 1426. Andre kritiske reaktioner på Wieners værk er omtalt hos Sked, op. cit., s. 6ff. En undersøgelse af engelske skolebøger med henblik på be- eller afkræftelse af Wieners synspunkter er annonceret til udgivelse i efteråret 1988: John Ahier: *Industry, Children and the Nation: An Analysis of National Identity in School Textbooks*. London, Falmer Press, 1988.

*Debatten og den britiske historieskrivning*

Det er let at se, hvad Bernard Nossiter tænkte på med sit tidligere citerede udsagn om, at diskussionen af symptomer på den britiske syge ofte har præg af kæpheste-ridning. Der kan være tale om, at man sætter finere ord på gammelkendte stereotyper – om briterne som konservative, *complacent*, insulære, ineffektivt gentlemanlike osv. Andre dele af diskussionen har tydeligt været udløbere af en helt samtidig politisk polemik, hvor deltagerne efter et ret forudsigeligt mønster har placeret historisk ansvar for øjeblikkelige trængsler hos fx fagbevægelsen, virksomhedslederne, eller statsmagten. I atter andre har historien primært fungeret som eksempel materiale for fagøkonomer, der skulle bekræfte monetaristiske, nyliberalistiske eller Keynesianske teorier, eller plædere for større eller mindre statslig indgriben i økonomien.

Det er nok heller ikke muligt at gøre status og sige, at debatten definitivt har afsløret en enkelt afgørende faktor som forklaring på den form for økonomisk stagnation, der har været talt om. Der er også stadig uenighed om, i hvor høj grad vanskelighederne har deres udspring i en fejlslagen økonomisk politik efter 2. Verdenskrig, eller i strukturelle udviklinger fra slutningen af det 19. årh. Har den imidlertid ikke kunnet afsluttes med en syntese, der har nydt almindelig tilslutning, har den haft interessante træk. Man kan således anskue debatten som en videreførelse af diskussionen om særtrækkene i engelsk historie, altså debatten om, hvor meget og på hvilke punkter samfundsudviklingen i Storbritannien har skilt sig ud fra udviklingen i de kontinentale nabolande.<sup>58</sup> Dette har medført en forøget interesse for og satsning på komparativ historieskrivning, og en mængde sammenlignende studier har set dagens lys.<sup>59</sup>

<sup>58</sup> Davis Gaunt fremhæver dette træk i sin diskussion af et kendt eksempel på denne tendens: Alan Macfarlane's: *The Origins of English Individualism*, Oxford, Blackwell, 1978. Han noterer, at »medan vi i Norden gärna använder oss av förklaringer som att förändringar inträtt genom kontakter med andre kulturer eller att efterfrågan utifrån stimulerat våra ekonomier, hänger sig den brittiske historikern åt en förkärlek för isolering. Jämförelser med andra länder används endast för att uppvisa hur annorlunda England var. En paradox av dessa undersökningar är att ju mera dessa historiker i detalj visar upp vad de anser vara det unikt brittiska, desto lättare är det för andra historiker att se samme tendens i sine egna länder«. David Gaunt: *Trender i historieskrivning i Storbritannien i: Nils Johan Ringdal, red.: Frontlinier i historiefaget*, Oslo, Universitetsforlaget, 1983, s. 50.

<sup>59</sup> Således Peter A. Hall: *Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France*, London, Polity Press 1986; C. Kindleberger: *Economic Growth in France and England 1850–1950*, Cambridge 1964, P. S. Bagwell og G. E. Mingay: *Britain and America 1850–1939*, London, RKP, 2. udg. 1987; S. W. Davies og R. E. Caves: *Britain's Productivity Gap. A Study Based on British and American Industries, 1968–1977*, Cambridge, 1987; S. B. Saul: *Industrialisation and De-industrialisation? The Interaction of the German and British Economies before the First World War*, London, The German

De har bidraget til at mindske tendenserne til selvtilstrækkelighed i den britiske historieskrivning. Samtidig har de imidlertid illustreret vanskelighederne ved at konkludere noget specielt om *decline*-problematikken ud fra komparative studier. Der går igennem mange af dem en noget tvivlsom forestilling om, at hvis man kan finde den afgørende forskel mellem den økonomiske/politiske/socialt struktur eller udvikling i Storbritannien og i det mere økonomisk succesrige land X, så har man dermed fundet årsagen til Storbritanniens problemer. Sat lidt på spidsen bliver resultatet, at sammenligninger med Frankrig konkluderer, at briterne har manglet en fast statslig styring af økonomien; med Tyskland, at det er uddannelsessystemet og britiske bankers interesse for hjemmemarkedet, der har svigtet; med USA, at briterne har været udsat for for megen statsindgriben og for stærke fagforeninger; og med Sverige, at fagbevægelsen har været for svag, og at der har været for lidt formaliseret samarbejde mellem staten og arbejdsmarkedets parter.

Omvendt har det været lige så klart, at ikke-britiske fortolkere af den britiske syge har set på symptomerne ud fra deres egne kulturelle ståsteder. Klarest måske de amerikanske debatdeltagere. Bernard D. Nossiter holder den civiliserede livsform i Storbritannien frem som et forbillede for sine materialistiske og arbejdsfikserede landsmænd. Martin Wiener derimod kan tydeligt ikke lide, at den amerikanske effektivitets- og modernitetsdyrkelse igen og igen i hans engelske eksempelmateriale bliver holdt op for englænderne som et skræmmebillede på, hvordan det kan gå, når materielle værdier sættes i højsædet. Wiener kan på sin side kun ønske for briterne, at de kan ryste deres apati og nostalgi af sig, og at nogen vil give dem de spark, der er nødvendige. Han må derfor slutte sin bog med at ønske Margaret Thatcher held og lykke.

»At the end of the day, it may be that Margaret Thatcher will find her most fundamental challenge not in holding down the money supply or inhibiting government spending, or even in fighting the shop stewards, but in changing this frame of mind...« (dvs. uviljen mod forandring)<sup>60</sup>

Der er tegn på, at diskussionen i firsernes slutning er ved at skifte karakter. I faglitteraturen er briterne ved at få konkurrence som *decli-*

Historical Institute, 1979; German Ascent and British Decline 1870-1980 i: Edw. Friedman, ed.: Ascent and Decline in the World System, London, Sage, 1982; Richard Scase: Social Democracy in Capitalist Society. Working-class politics in Britain and Sweden, London, Croom Helm, 1977; P. A. Gourevitch et al., eds.: Unions and Economic Crisis: Britain, West Germany and Sweden, London, Allen & Unwin, 1984.

<sup>60</sup> Wiener, op. cit., s. 166.

ne-eksempel par excellence. Hvor debatten hidtil i Storbritannien har drejet sig om årsagerne til, at landet ikke kun absolut, men også relativt har tabt terræn til bl.a. den økonomiske gigant USA, vendte historikeren Paul Kennedy i 1987 opmærksomheden mod USAs egen økonomiske stagnation og begyndende tab af positionen som ubestridt verdensmagt.<sup>61</sup> Den britiske *decline* er ved at blive skubbet ned i rækken af interessante historiske eksempler! Fra det britiske *establishment's* side udfoldes der samtidig store anstrengelser for at udviske både briternes egne og udlandets forfalds-billeder af landet. Thatcher-regeringen erklærer nedgangen for endt, billedet vendt, og proklamerer et nyt, dynamisk og velstående Storbritanniens genopståen. Landets internationale prestige er genoprettet, siges det. *Decline*-perioden er for det officielle Storbritannien nu en historisk parentes, og debatten derfor uinteressant.

Det er for tidligt at sige, om udviklingen vil gøre mere litteratur om grundlæggende, historisk betingede svagheder i den britiske økonomiske struktur overflødig. Intet tyder imidlertid på, at debatten om den britiske stats karakter og det britiske demokratis særlige form for utilstrækkelighed vil forstumme. Thatcher-revolutionen i Storbritannien indebærer et forsøg på at afskaffe forestillingen om et forpligtende samfundsmæssigt fællesskab til fordel for en verdensopfattelse, hvor statens, familiens og individernes behov er de centrale og styrende. Den britiske venstrefløj forsøger heroverfor at genformulere de ideer om rettigheder og pligter, der er knyttet til borgerbegrebet, *citizenship*. I den proces vil en fortsættelse af Perry Andersons og andre New Left-historikeres bestræbelser for at nå en forståelse af den britiske stats karakter stadig være relevante.

*Decline*-synsvinklen har imidlertid inspireret til disciplin-overskridende synteser, der er spændende og inspirerende historieskrivning. Den læser, der ønsker et overblik over nyere engelsk historie og et indtryk af den faglige diskussion blandt historikere, økonomer og sociologer i Storbritannien, vil kunne komme langt ved at starte med Andrew Gambles »Britain in Decline«, suppleret med Perry Andersons »The Figures of Descent«, og derefter runde af med Martin Wiener's »English Culture and the Decline of the Industrial Spirit«. Han eller hun vil være konfronteret med klare illustrationer af en materialistisk over for en idealistisk historieopfattelse, og vil være præsenteret for et antal indgange til Storbritanniens nyere historie, som burde kunne give de fleste nye ideer til det videre arbejde.

<sup>61</sup> Paul Kennedy: *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, London, Unwin Hyman, 1987.